

2023 ОНЫ 2 САР

СОНГОГЧДЫН НЭРИЙН ЖАГСААЛТЫН ХЯНАЛТ, ИЛ ТОД БАЙДАЛ

АРГА ЗҮЙ

Сонгуулийн Ерөнхий Хорооны (СЕХ) Мэдээлэл, судалгаа, сургалтын төв, Нээлттэй Нийгэм Форум, Шударга сонгуулийн төлөө иргэний нийгмийн хяналт сүлжээ, МИДАС ТББ нар хамтран сонгогчдын нэрийн жагсаалт үйлдэх, танилцуулах үйл ажиллагааны ил тод, хөндлөнгийн хяналттай байдлыг нэмэгдүүлэх, сонгогчдын ирц оролцоог нэмэгдүүлэх арга замыг тодорхойлох улмаар УИХ-ын сонгуулийн тухай хуульд өөрчлөлт оруулах санал бэлтгэж, хүргүүлэх зорилготой СЕХ, Тагнуулын Ерөнхий Газар (ТЕГ), Үндэсний Аюулгүй Байдлын Зөвлөл (ҮАБЗ) тэргүүтэй төрийн байгууллагын мэргэжилтнүүд, судлаач, иргэний нийгмийн төлөөллийг оролцуулсан хэлэлцүүлэг өрнүүлэв. Нийт оролцогчид гурван багт хуваагдан сэдвийн хүрээнд тулгамдсан асуудлуудыг хэлэлцэж, тэдгээрийг хэрхэн шийдвэрлэвэл зохих талаар ярилцсан бөгөөд тэмдэглэлийг нь Та бүхэнд сийрүүлэн хүргэж байна.

ЕРӨНХИЙ ТОЙМ

Монгол Улс ардчилалд шилжсэн цагаас хойш төрийн эрх барих дээд байгууллага Улсын Их Хурал (УИХ)-ыг бүх нийтийн чөлөөт сонгуулиар найман удаа сонгож бүрдүүлжээ. Үүнээс сонгуулийн үр дүнг эсэргүүцсэн үймээнээр төгссөн 2008 оны сонгууль манай ардчиллын түүхнээ гашуун сургамж болж үлдсэн билээ. Энэ сонгуулиар хяналт тавьж ажилласан иргэний нийгмийн байгууллагуудын тайлан болон бусад эх сурвалжид дурдсанаар сонгогчдын нэрийн жагсаалтад илүү сонгогч бүртгэгдсэн¹, сонгогчдын шилжилт хөдөлгөөн ихээр хийгдсэн, нэг сонгогч давхар санал өгөх оролдлого гарсан, саналыг гараар тоолох явцад зөрчлүүд гарсан нь сонгуулийн үр дүнд итгэх олон нийтийн итгэлийг сулруулж улмаар дээрх нөхцөл байдал үүсэхэд нөлөөлсөн байдаг. Энэ сонгуулиас сургамж авч дээрх алдааг дахин давтахгүйн тулд сонгуулийн үйл явцыг автоматжуулах эрх зүйн орчныг бүрдүүлж 2012 оны УИХ-ын сонгуулиас хойш хэрэгжүүлж ирлээ. Гэвч санал тоолох автомат төхөөрөмж болон сонгогчдыг таних автомат систем, сонгогчдын нэрийн жагсаалтад үл итгэх байдал ажиглагдсаар байна. Ялангуяа, сонгогчдын нэрийн жагсаалттай холбоотой санал, гомдол 2016 оны УИХ-ын сонгуулиас хойш нэлээд гарах болсон. Тухайлбал, 2016 оны УИХ-ын сонгуулийн үеэр Сонгогчдын боловсрол төвийн ажиллуулсан сонгогчдод зөвлөгөө өгөх лавлах утсанд ирсэн гомдол, саналын 45 хувь нь сонгогчийн хаягт илүү сонгогч бүртгэгдсэн тухай, 22 хувь нь дутуу бүртгэсэн тухай, 2017 оны Ерөнхийлөгчийн сонгуулийн 24 хувь нь мөн ийм дуудлага, 50 орчим хувь нь сонгогчийн бүртгэлийн хуудастай холбоотой байсан талаар тус байгууллагаас мэдээлж байв.²

Сонгуулийн үйл явцад итгэх иргэдийн итгэлийг нэмэгдүүлэхэд сонгуулийн үйл явц ил тод, бүх талууд хяналт тавих боломжтой байх нь туйлын чухал юм. Үүнд бие даасан иргэний нийгмийн байгууллагуудын хяналт чухал бөгөөд МИДАС ТББ-ын зүгээс сүүлийн хэд хэдэн сонгуульд дээрх асуудалд анхаарал хандуулан мониторинг хийж ажилласан юм. Хэлэлцүүлгийн эхэнд тус байгууллагын гүйцэтгэх захирал С. Энхжаргал дараах танилцуулгыг хүргэв.

¹ Шударга сонгуулийн төлөө иргэний нийгмийн хяналт сүлжээ. 2008. УИХ-ын сонгуулийн 22-р тойргийн сонгогчдын нэрийн жагсаалтад хийсэн аудитын дүн, <<https://www.sanal.mn/story/182/2008-06-26>>

² Сонгогчдын боловсрол төвийн мэдээлэл

СОНГОГЧДЫН НЭРИЙН ЖАГСААЛТТАЙ ХОЛБООТОЙ ГАРДАГ ТҮГЭЭМЭЛ АСУУДЛУУД

УИХ-ын сонгуулийн тухай хуулийн 21-р зүйлийн 21.1 дэх хэсэгт “Сонгогчдын нэрийн жагсаалтыг иргэний улсын бүртгэлийн цахим мэдээллийн санд үндэслэн үйлдэх бөгөөд түүнийг нягтлан шалгах, давхардлыг арилгах, сонгогчдын нэрийн жагсаалтад бүртгэгдээгүй сонгуулийн эрх бүхий иргэнийг бүртгэх, эдгээртэй холбоотой гомдлыг шийдвэрлэх ажлыг улсын бүртгэлийн асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны байгууллага зохион байгуулж, нэгдсэн удирдлагаар хангана” гэж заасан.

2020 оны УИХ-ын сонгуулийн тухай хууль (УИХСТх)-тай харьцуулахад 2021 оны Ерөнхийлөгчийн сонгуулийн тухай хууль (ЕСТх)-д сонгогчдын нэрийн жагсаалттай холбоотой зарим дэвшилттэй зохицуулалт туссан ба мөн цаашид сайжруулах шаардлагатай өөрчлөлт байгаа талаар танилцуулбал:

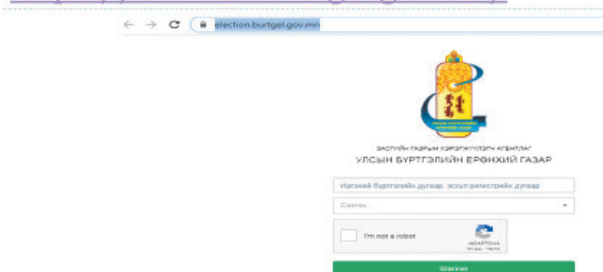
1. УИХСТх-д сонгогч нэрийн жагсаалтаас зөвхөн өөрийн мэдээллийг үзэж хянах боломжтой байсныг өөрчилж өөрийн хаяг дээр бүртгэлтэй бусад сонгогчийн мэдээллийг шалгах боломжийг ЕСТх-д тусгасан:

23.1. Сонгогч сонгогчдын нэрийн жагсаалт дахь өөрийн болон өөрийн байнга оршин суугаа хаягийн бүртгэлд бүртгэгдсэн нийт сонгогчийн мэдээлэлтэй танилцах эрхтэй бөгөөд сонгогчдын нэрийн жагсаалтад бүртгэгдээгүй, эсхүл буруу асуудлаар өөрийн болон өөрийн гэр бүлийн гишүүний нэрийн өмнөөс гомдлоо итгэмжлэгдсэн ажилтан, эсхүл улсын бүртгэлийн холбогдох байгууллагад санал авах өдрөөс 14-өөс доошгүй хоногийн өмнө бичгээр гаргана.

23.5. Ажиглагч сонгогчдын нэрийн жагсаалтад өөрчлөлт оруулах талаар энэ хуульд заасан хугацаа дууссанаас хойш сонгогчдын нэрийн жагсаалт болон түүнд оруулсан өөрчлөлттэй танилцах эрхтэй.

23.6. Ажиглагч энэ хуулийн 23.5-д заасны дагуу сонгогчдын нэрийн жагсаалттай танилцахдаа зураг авах, бичлэг хийх зэргээр сонгогчдын нэрийн жагсаалтыг хувилж, олшруулахыг хориглоно.

<https://election.burtgel.gov.mn/>

УБЕГазраас 2021.05.12-ний байдлаар:
<https://election.burtgel.gov.mn/> хаягаар давхардсан тоогоор 325
 мянга орчим хандалт хийгдэж, 1650 хүн санал гомдол гаргасан.

Зөрүүтэй бол мэдээлэх

Эцэг/эх/-ийн нэр	☐
Өөрийн нэр	☐
Регистрийн дугаар	☐
Дэлгэрэнгүй хаяг	☐
Хэсгийн дугаар	☐
Байнга оршин суух хаяг дээрх сонгогчийн тоо	☐
Утасны дугаар...	
Утга шараана	
Имэйл хаяг...	
Утга шараана	
Илгээх Буцах	

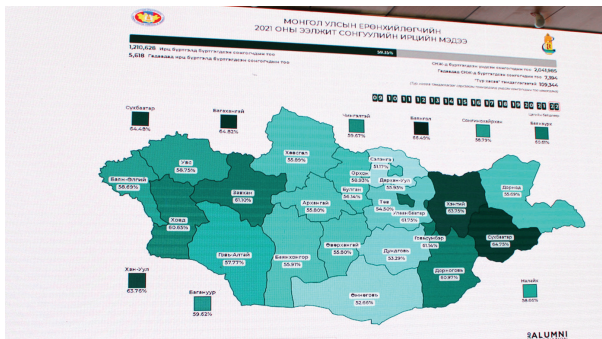
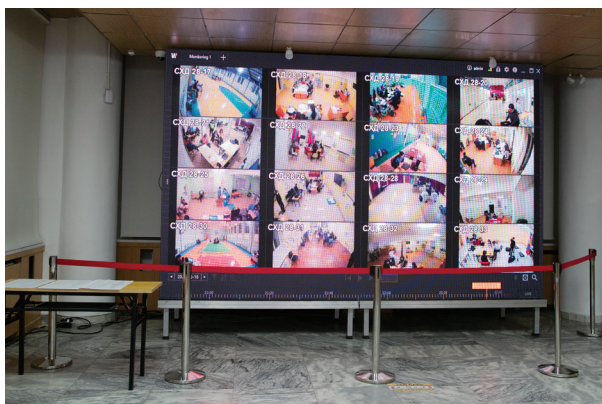
2021.05.13-ний өдрийн УБЕГазрын зохион байгуулсан танилцуулга мэдээллээс

Албан ёсны сурвалжийн мэдээлэлд дурдсанаар сонгогчийн нэрийн жагсаалттай холбоотой дээрх өөрчлөлт хуульд туссанаар 2021 оны 05 сарын 12-ны байдлаар 325 мянга орчим хандалт хийгдэж 1650 хүн гомдол гаргажээ. Тэгэхээр энэ нь сонгогчдын нэрийн жагсаалтад иргэдийн хяналтыг сайжруулсан дэвшилттэй өөрчлөлт болох нь харагдаж байна. Гэвч цаашид сайжруулах зүйл байгаа бөгөөд үүнд тухайлбал:

- Сонгогчдын нэрийн жагсаалтын цахим мэдээллийн санг хэрэглэгчдэд ээлтэй болгох:
 - Улаанбаатар шууд эхэнд сонгогдохоор болгох
 - Робот биш гэдгийг шалгах монгол хэлтэй хувилбар ашиглах /Сонгогчдын хувьд англиар бичигдсэн тестийг ойлгохгүй тохиолдол олон гардаг/

- Үйл ажиллагааг сайжруулах:
 - Мэдээлэл зөв болохыг сонгогч баталгаажуулахад баталгаажуулсан гэдэг мэдэгдэл өгдөг байх
 - Мэдээлэл буруу болохыг мэдээлэх хэсэгт тухайн хаяг дээр оршин суудаггүй хүнийг тэмдэглэж мэдээлдэг болгох
 - Байнга оршин суугаа хүмүүсийн мэдээлэлд “түр хасав” төлөвийг харуулдаг болгох
 - 2. Санал авах байранд сонгогчийн бүртгэлийн төхөөрөмжийг ашиглахтай холбоотой заалтуудыг 2020 оны УИХ-ын сонгуулиас сургамж авч ЕСТх –д дараах байдлаар тусгасан нь хяналт, ил тод байдлыг нэмэгдүүлэхэд ач холбогдолтой юм. Үүнд:
 - 60.7.Сонгогчийн бүртгэлийн төхөөрөмж ажиллахгүй, эсхүл ажиллах боломжгүй болсон бол тухайн сонгогчийн иргэний үнэмлэхийн мэдээллийг сонгогчдын нэрийн жагсаалттай тулган шалгаж, тэмдэглэл үйлдэх бөгөөд уг тэмдэглэлийг үндэслэн тухайн сонгогчид саналын хуудас олгоно. Энэ тохиолдолд иргэний бүртгэлийн итгэмжлэгдсэн ажилтан сонгогчийн тухайн цаг үеийн гэрэл зургийг авч, овог, нэр, регистрийн дугаар болон бүртгэлийн хуудас олгосон цаг, минутыг тэмдэглэсэн цаасан архив үүсгэж хадгална.
 - 60.8.Гарын хурууны хээгээр нь сонгогчийг таних боломжгүй бол сонгогчийн иргэний үнэмлэхийн мэдээллийг сонгогчдын нэрийн жагсаалттай тулган шалгаж сонгогчийн бүртгэлийн хуудас олгох бөгөөд энэ хуулийн 60.7-д заасны дагуу цахим болон цаасан архив үүсгэж хадгална.
 - 62.5.Сонгогч саналаа тэмдэглэсэн саналын хуудсаа санал тоолох төхөөрөмж /саналын хайрцаг/-д хийсний дараа тухайн сонгогч саналаа өгснийг илэрхийлэх тэмдэглэгээг Сонгуулийн Ерөнхий Хорооноос баталсан зааврын дагуу хийнэ.
- Сонгогчийн бүртгэлийн төхөөрөмжийг ашиглах явцад сонгогчийн нэрийн жагсаалттай холбоотой аливаа маргаан гарсан нөхцөлд цаасан баримтад тулгуурлан нягтлах нөхцөл бүрдсэн.

- 3. Санал хураах байр тус бүрд хяналтын камер ажиллуулж хянах боломж олгосон.

СЕХ-ны байр, 2021 оны 06 сар, МУ-ын Ерөнхийлөгчийн сонгуулийн мэдээ
<https://turnout.gec.gov.mn>

4. Бусад өөрчлөлт

- Бүртгэлийн программын эх кодоод орсон өөрчлөлтүүдийг СЕХ-ны Мэдээлэл Технологийн Төв, Тагнуулын Ерөнхий Газар, нам эвсэл болон ТББ төлөөлөгчдөд нээлттэй танилцуулсан
- Нэгдсэн баазад регистрийн дугаарын давхардлыг шалгах хүсэлтийн команд бичиж шалгасан
- Ирцийг QR кодоор дэлгэцээс уншуулах боломжтой болсон
- Насны ангилалд өөрчлөлт оруулсан

Сонгогчдын нэрийн жагсаалт нь сонгуулийн үйл явцыг хуулийн дагуу зохион байгуулахад үндэс болох чухал баримт бичиг тул маргаан зөрчил гарахаас сэргийлж хөндлөнгийн ажиглагч, иргэний нийгмийн зүгээс хяналт тавих боломжоор хангах нь олон улсад нэгэнт тогтсон практик, сайн туршлага юм. Өмнөх сонгуулиудад сонгогчдын нэрийн жагсаалтын хөндлөнгийн мониторингийг дараах байгууллагууд хийж ирсэн байна. Үүнд:

- Шударга сонгуулийн төлөө иргэний нийгмийн хяналт сүлжээний гишүүн МИДАС ТББ
- Европын Аюулгүй Байдал Хамтын Ажиллагааны Байгууллагын (ЕАБХАБ) олон улсын ажиглагчид
- Улс төрийн нам, эвслүүд

МИДАС ТББ-ын хувьд мониторингийн үр дүнд үндэслэсэн зөвлөмжийг тухай бүр СЕХ болон бусад оролцогч талуудад танилцуулж ирсэн ба холбогдох хууль тогтоомжийг сайжруулахад чухал баримт, эх сурвалж болж ирлээ.

ЕАБХАБ-ын олон улсын ажиглагчдын сонгогчдын нэрийн жагсаалтад сонгогчийг бүртгэх болон хяналт тавихтай холбоотой гаргасан дүгнэлт, зөвлөмжийг энд дурдвал:

<https://www.osce.org/odihr/elections/mongolia/>

- Хууль эрх зүйн орчноо Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн эрхийн тухай конвенцийн зорилго, зорилттой бүрэн нийцүүлэн, оюуны болон сэтгэцийн бэрхшээлтэй холбоотой иргэдийн санал өгөх эрхийг хязгаарласан бүх заалтыг хүчингүй болгох хэрэгтэй.
- Хорих ял эдэлж буй бүх хүмүүсийн үйлдсэн гэмт хэргийн ангиллаас үл хамааран санал өгөх эрхийг нь хязгаарласан заалтуудыг олон улсын өмнө хүлээсэн үүрэгт нийцүүлэн дахин авч хэлэлцэх.
- Сонгогчийн түр шилжилт хийх үйл явцыг хялбаршуулж, санал авах байрнаасаа хол байгаа иргэдийн санал өгөх эрхийг хангах ёстой.
- Хувь хүний мэдээллийн нууцыг хүндэтгэхийн зэрэгцээ сонгогчийн бүртгэлийн явцад итгэх итгэлийг нэмэгдүүлэх үүднээс улс төрийн нам, иргэний ажиглагчдыг сонгогчдын нэрийн жагсаалтад хангалттай хугацаанд бие даасан шалгалт хийх боломжоор хангах нь зүйтэй.

Гадаадад Монгол Улсын 122 мянган сонгуулийн насны иргэд оршин сууж байгаа (тодорхой үнэн зөв тоо гардаггүй) ч тэд зөвхөн Ерөнхийлөгчийн сонгуульд санал өгөх бололцоотой байдаг. Гадаад орнуудад сонгуулийг зохион байгуулахад тодорхой хэмжээний хөрөнгө зарцуулдаг ч гадаад улсаас санал өгөхөөр бүртгүүлсэн Монгол иргэдийн тоо хангалтгүй 7394 сонгогч буюу 6.6 хувь оролцохоор бүртгүүлсэн. Тэдгээрээс сонгуульд оролцсон нь 5618 буюу нийт сонгуулийн насны иргэдийн дөнгөж 4.6 хувь болж байгаа юм. Өөрөөр хэлбэл 166 мянга гаруй иргэд сонгох эрхээ эдлээгүй, төсвийн мөнгийг үр ашиг муутай зарцуулж байна. Ирцийг тайлагнахдаа зөвхөн бүртгүүлсэн сонгогчдоос сонгуульд оролцсон сонгогчдын 76 хувь гэж мэдээлдэг нь “амжилттай” зохион байгуулсан мэт хуурмаг сэтгэгдэл төрүүлж байна.

Сонгогчдын нэрийн жагсаалттай холбоотой олон асуудал байгаагаас дараах дөрвөн сэдвийг сонгон зохих шийдлүүдийг хэлэлцсэн болно. Сонгогчдын нэрийн жагсаалттай холбоотой гол сэдвийн нэг нь хаягжилт, иргэний бүртгэл, мэдээлэл боловч холбогдох албаны хүмүүс урилгыг хүлээн авсан ч тодорхойгүй шалтгаанаар хэлэлцүүлэгт ирээгүйн улмаас авч хэлэлцээгүй болно.

ТУЛГАМДАЖ БУЙ АСУУДЛУУД, БОЛОМЖИТ ШИЙДЛҮҮД

СЭДЭВ 1. СОНГОГЧДЫН НЭРИЙН ЖАГСААЛТ ДАХЬ “ТҮР ХАСАВ” ТӨЛӨВ БҮРТГЭЛ

№	Асуудал	Шийдэл
1	Давхардлыг арилгах	Хөндлөнгийн хяналт бий болгох, мэдээллийн баазад био мэдээллийн давхцалыг шалгадаг болох
2	“Түр хасав” төлөв ил тод биш	Мэдэх эрхийг хангах, хяналт тавих боломж нээх үүднээс хянахын тулд нээлттэй болгох
3	Итгэл бууруулах	“Түр хасав” төлөвийн тайланг нээлттэй мэдээлэх
4	Иргэний бүртгэлтэй зөрчилддөг	Нэгдсэн дүн мэдээллээ сайжруулж, тулгаж нэгтгэдэг болох
5	Сонгогчдын нэрийн жагсаалтыг хуваахдаа оффлайн буюу сүлжээнд холбогддоггүй.	Сонгогчдын нэрийн жагсаалтыг онлайн болгох УИХСТХ 20.6.7 Хэсгийн хороонд ажиллаж буй нам, эвсэл нэр дэвшигчдийн ажиглагчдад тухайн хэсгийн сонгогчдын нэрийн жагсаалтад бүртгэгдсэн нийт сонгогчдын дэлгэрэнгүй тоон мэдээллийг батлагдсан маягтын дагуу нээлттэй өгч болно. Ажиглагч уг мэдээллийг итгэмжлэгдсэн ажилтны ажиллаж буй зөөврийн компьютер дээрх мэдээлэлтэй тоон утгын хувьд таарч байгаа эсэхийг шалгах, нягтлах боломжтой байх.
6	Сонгуулийн дараа аудит хийгддэггүй	Сонгуулийн дараа аудит хийдэг болох
7	Хаяг тодорхойгүй, бүрэн шийдэгдээгүй	
8	“Түр хасав” цаасаар бүртгэдэг	
9	Зарим тохиолдолд “түр хасав” төлөвийг сэргээж өгдөггүй	“Түр хасав” төлөвийг сэргээх үйл ажиллагааг нарийвчлан зохицуулсан тодорхой журам гаргаж зохицуулах
10	Түр хасав төлөвийг сэргээхдээ янз бүрийн шаардлага тавьж чирэгдүүлдэг. Зарим нь гадаад паспорт нэхдэг, зарим нь өргөдөл нэхдэг	Яаж сэргээх процедурыг тодорхой энгийн болгох, жишээ нь: сонгогч өөрийн биеэр ирчхээд байхад гадаад паспорт хилээр орж ирсэн тамга нэхдэг асуудлыг цэгцлэх

№	Асуудал	Шийдэл
11	“Түр хасав” төлөвийг сэргээх тохиолдолд тайлан гардаггүй	Жагсаалтыг сонгуулиас өмнө, явцад, дараа нь хянах боломжтой болгох
12	“Түр хасав” төлөвийг сэргээхдээ гараар шивдэг	“Түр хасав” төлөвийг сэргээлтийн үйл ажиллагааг ил тод, нээлттэй болгох
13	Хил хамгаалах нууцын эрхтэй гээд нэг л хүн сууж тайлан гаргадаг	Тайланг хянах бололцоо олгох
14	Сонгогчдын нэрийн жагсаалтыг нь зөвхөн үзэхийг зөвшөөрдөг, ил тод биш	Сонгогчдын нэрийн жагсаалтыг байнгын болгох - Удаан хугацаагаар аялах буюу бусад улсад оршин суухаар хилээр гарч буй иргэдийн мэдээлэл - Шүүхийн шийдвэр гэх мэттэй уялдуулан зохих өөрчлөлтүүдийг тогтмол шинэчлэн оруулдаг болох
15	Гадаадад байгаа иргэдийн мэдээлэл системээс автоматаар гардаггүй	Бүх процессыг автоматжуулах
16	Ямар үндэслэлээр “түр хасав” төлөвт орсон нь ил тод биш	Нэгдсэн тоог задалж харуулах УБЕГ, СЕХ – нийтэд нээлттэй болгох үүрэг хүлээх
17	Сонгуулийн бус жилүүдэд ил тод биш	Сонгуулийн бус жилүүдэд ч тогтмол мэдээллээ шинэчилж ил байршуулдаг болгох
18	Хуулийн 19.6.1 УДШ-ээр тогтоогдсон эрх зүйн чадамжгүй байдал хэр хугацаанд үргэлжлэх нь тодорхойгүй байна.	Сэргээгдэх хугацааг тодорхой заадаг болох, автоматаар сэргээдэг болгох, урьдчилж сэргэсэн тохиолдолд мэдэгдэж бүртгэдэг болох
19	Төрийн байгууллагуудын нэгдсэн систем уялдаагүй – УБЕГ, Шүүхийн шийдвэрийн сан, СЕХ гэх мэт	ХҮР системд оруулах 19.6.1e3

СЭДЭВ 2. ТҮР ОРШИН СУУГЧИД, ШИЛЖИЛТ ХӨДӨЛГӨӨН (ЦЭРЭГ, ЦАГДАА, СОНГУУЛИЙН АЖИЛТНУУД, БҮРТГЭЛТЭЙ “ЦАРЦАА”, УУРХАЙН АЖИЛТНУУД, ОЮУТНУУД...)

№	Асуудал	Шийдэл
1	Оршин суугаа газраасаа өөр газар ажиллаж, амьдарч, сурч байгаа иргэд саналаа өгөх механизм хөшүүрэг байхгүй, санал хураах байр хол, биеэр очиход зардал өндөр	Сонгуулийн урьдчилсан санал хураах хүртээмжтэй хэлбэрийг хуульчлах
2	Саналаа нууцаар бие даан өгөх боломж хангагдахгүй байгаа (уурхайн ажилтнууд, цэрэг)	Сонгуулийн санал авах хугацаа, хэлбэрийг хүртээмжтэй болгох, жишээ нь: урьдчилсан санал өгөх байр, хүссэн байршлаасаа саналаа өгөх боломж, цахим санал хураалт гэх мэт аргуудыг нэвтрүүлэх
3	ЕСТх-ийн 25.1-60 хоног 24.1 боломж олгосон зохицуулалт	
4	Амралтын үеэр сонгууль зохион байгуулах	Санал авах хугацаагаа өөрчлөх
5	Сонгогчид биеэр очиход түвэгтэй байдал үүсгэдэг	E-Mongolia-г ашиглан цахимаар бүртгүүлэх боломж (Гадаад улсад байгаа сонгогчид)
6	Сонгогчдын шилжих хөдөлгөөнийг зөвхөн хуульд заасан этгээд санал авах өдрөөс 14-өөс доошгүй хоногийн өмнө хийлгэж болдог. Үүнээс хойш боломжгүй.	Урьдчилж санал өгөхийг сэргээх, жишээ нь: Тайланд улсад цэрэг, цагдаа гэх мэт сонгуульд ажиллах хүмүүсийн саналыг 14 хоногийн өмнө авдаг.
7	Сонгуулийн саналын тоонд нөлөөлөх зорилгоор ажилтнуудаа орон нутгийн бүртгэлтэй байлгаж, сонгуулийн үеэр зөөж бүртгэлтэй “царцаа” болгох	Улс төрчдийн хамаарал бүхий аж ахуйн нэгж, байгууллагуудын ажилтнуудын бүртгэлд шалгалт хийж, хянах
8	Сонгуулийн хэсгийн хороог засаг захиргааны нэгжээр байгуулдаг	Газар зүйн байршлаас үл хамаарч санал өгөх бололцоог бүрдүүлж бүх тойрогт сонгууль өгч болох тусгай хэсэг зохион байгуулах (Урьдчилан хорих 461 гэх мэт газарт)
9	Уул уурхай зэрэг олноор хаягаасаа өөр газар ажиллаж, сурч буй хүмүүс санал өгөх боломжгүй	Эдгээр газруудад болон алслагдсан бүс нутгуудад дээрхийн адил тусгай хэсгийн хороо байгуулах тусгай зохицуулалт хийх

СЭДЭВ 3. ГАДААДАД АМЬДАРЧ БАЙГАА ИРГЭДИЙН СОНГУУЛЬД ОРОЛЦОХ ЭРХИЙН АСУУДАЛ

№	Асуудал	Шийдэл
1	Ихэнх сонгогчдын хувьд дипломат төлөөлөгчийн газрын байршил хол	Бусад орны нутагт улс төрийн ажиллагаа явуулахыг хорьдог тул цахимаар санал өгөх.
2	Сонгуулийн мэдээлэл дутмаг хүрдэг	Мэдээлэл хүргэх – тухайн оронд байгаа иргэдийн сүлжээгээр дамжуулах
3	Хуулийн хугацаа цаг хугацааны хувьд хэт эрт нэр дэвшигчид бүрдээгүй байхад бүртгэдэг	Нэр дэвшигч тодрохтой уялдуулах
4	Хоёр удаа зорчих шаардлагатай тул зардал мөнгө илүү гардаг	Цахимаар бүртгэх Шуудан, цахим шуудан, факсаар бүртгүүлж болдог
5	Мэдээллийн аюулгүй байдал	Блок-чэйн технологи ашиглаж мэдээллийн үнэн зөв байдлыг дээшлүүлэх
6	Сонгуулийн тогтолцооноос болоод зөвхөн Ерөнхийлөгчийн сонгуульд саналаа өгдөг.	УИХ-ын сонгуульд оролцох бололцоог нээх.
7	Гадаадад байгаа иргэний бүртгэл зөв үү? Гадаадад байгаа иргэдийн тоо зөв гардаггүй	Монгол Улсын халамж, нийгмийн даатгалын тогтолцоотой уялдуулан сонгогчдын тоог бодитоор гаргах Дипломат төлөөлөгчдийн газар Гадаад Харилцааны Яам, Хил Хамгаалах Ерөнхий Газар хамтран ажиллах
8	Сонгууль зохион байгуулах зардал өндөр	Зардлыг бууруулах технологи ашиглах
9	Элчин сайдын яамны ажиллагаанаас хамаардаг.	Ажлын үзүүлэлтийг дүгнэх шалгууруудыг тодорхой болгож, хамралтыг гол үзүүлэлт болгох
10	Давхар иргэншилтэй байдал нь сонгуульд оролцох эсэхтэй холбоотой эргэлзээ төрүүлдэг	Давхар иргэншлийн асуудлыг нэг тийш болгож шийдэх.
11	Гадаадад байгаа иргэдийн хувьд нэрийн жагсаалт тусдаа гардаггүй, бүртгүүлж амждаггүй.	Цахимаар бүртгэх Гадаад харилцааны яаманд нэгдсэн сан үүсгэх
12	Цөөн хүн санал өгдөг. Ажлын бололцоо, өөр хот руу явах зэргээс шалтгаалдаг.	Санал өгөх олон хувилбар санал болгох - Шуудангаар - Цахимаар

№	Асуудал	Шийдэл
13	Судалгаа дутмаг	Цахим сонгуулийн технологийг судлах
14	Зохион байгуулах хугацаа хэт эрт	Ээлтэй хувилбарууд боловсруулах

СЭДЭВ 4. СОНГОГЧДЫН НЭРИЙН ЖАГСААЛТ ҮЙЛДЭХ, ТАНИЛЦУУЛАХ ҮЙЛ АЖИЛЛАГААНЫ ИЛ ТОД БАЙДАЛ

ТЕГ-аас аюулгүй байдлын гэрчилгээ авсан байгууллагууд сонгогчдын нэрсийн жагсаалтыг авч болно. Үүнийг улс төрийн намууд авдаг. Харин бие даагчид болон иргэний нийгмийн байгууллагуудад өгдөггүй. Сонгуулийн үеэр иргэний нийгмийн ажиглагчид сонгогчдын нэрийн жагсаалттай танилцах боломжтой гэж хуульчилсан ч хяналт мониторинг хийхэд байнга бэрхшээл учирдаг.

2022 оны 05-р сараас мөрдөж эхэлсэн Хүний хувийн мэдээллийг хамгаалах тухай хуульд зааснаар доор тодорхойлсон “хүний хувийн мэдээлэл”-ийг хуульд заасан үндэслэлээр болон мэдээллийн эзний зөвшөөрлөөр цуглуулж, боловсруулж, ашиглаж³ болно. Үүнд:

- Хүний эмзэг мэдээлэл (хүний үндэс, угсаа, шашин шүтлэг, итгэл үнэмшил, эрүүл мэнд, захидал харилцаа, генетик болон биометрик мэдээлэл, тоон гарын үсгийн хувийн түлхүүр, ял эдэлж байгаа болон ял эдэлсэн эсэх, бэлгийн болон хүйсийн чиг баримжаа, илэрхийлэл, бэлгийн харьцааны талаарх мэдээлэл)
- хүний эцэг /эх/-ийн нэр, өөрийн нэр
- төрсөн он, сар, өдөр, төрсөн газар
- оршин суугаа газрын хаяг, байршил
- иргэний бүртгэлийн дугаар
- хөрөнгө, боловсрол, гишүүнчлэл
- цахим тодорхойлогч (хүнийг цахим орчинд тодорхойлох мэдээллийн системийн нэвтрэх нэр, цахим шуудан, нийгмийн сүлжээ, харилцаа холбооны утастай болон утасгүй технологийн хаяг, бусад төрлийн төхөөрөмж, мэдээллийн систем дэх мэдээлэл)
- хүнийг шууд болон шууд бусаар тодорхойлох, эсхүл тодорхойлох боломжтой бусад мэдээлэл.

Дээрхээс сонгогчдын нэрийн жагсаалтад тулгалт хийж хяналт тавихад зайлшгүй шаардлагатай мэдээлэл нь:

- хүний эцэг /эх/-ийн нэр, өөрийн нэр
- төрсөн он, сар, өдөр, төрсөн газар
- оршин суугаа газрын хаяг, байршил

Сонгогчдын нэрийн жагсаалтын үнэн зөв байдалд иргэдийн итгэл сул байгаа нөхцөлд маргаан үүсэхээс сэргийлж талуудад хянах боломж олгох нь чухал бөгөөд ЕАБХАБ-ын олон улсын ажиглагчдын зөвлөмжийн дагуу дээрх хуультай нийцүүлсэн өөрчлөлтийг сонгуулийн хууль тогтоомжид тодорхой тусгах шаардлагатай юм.

³ Нийтийн мэдээллийн ил тод байдлын тухай хуулийн 4.1.6. “мэдээлэл цуглуулах” гэж мэдээллийг олж авах, бүрдүүлэх, бүртгэх үйл ажиллагааг ойлгоно. 4.1.5. “мэдээлэл боловсруулах” гэж мэдээллийг ангилах, хадгалах, дүн шинжилгээ хийх, өөрчлөх, устгах, сэргээх үйл ажиллагаа, тэдгээрийн нийлбэрийг 4.1.4. “мэдээлэл ашиглах” гэж мэдээллийг цуглуулах, боловсруулахаас бусад хэлбэрээр үйл ажиллагаандаа хэрэглэх, дамжуулах болон мэдээлэлтэй танилцахыг хэлнэ.

№	Асуудал	Шийдэл
1	Цаасан суурьтай бүртгэл	Бүртгэлийг бүрэн цахимжуулах
2	Иргэний нийгмийн хяналт явцуу хүрээнд ажиглалт хийхээр хуульчлагдсан	Иргэний нийгмийн хяналтыг хуульд зарчим болгож сэргээн засах
3	Ажиглагчид СЕХ-нд бүртгүүлээд байхад хэсэг дээр давхар бүртгүүлэх хэрэгтэй болдог	Ажиглагчдыг хэсгийн хороод дээр давхар бүртгэхийг болих (СЕХ)
4	Нэрийн жагсаалтыг хянахад дөхөмтэй бүтэц, процесс байхгүй. Хяналт тавих боломжгүй.	Хуваах процесст иргэний нийгмийн байгууллагуудад боломж олгох Иргэний нийгмийн байгууллагууд албаны нууцтай танилцах аюулгүй байдлын гэрчилгээ авах Бааз дээр шалгах боломж олгох
5	Сонгуулийн дараагийн хяналтын асуудал түвэгтэй байдаг	Тухайн сонгогчийн мэдээллийг ямар байгууллага хадгалах, хянах талаар тодорхой үүрэгжүүлэх

ЕРӨНХИЙ ЗӨВЛӨМЖ

- УИХ-ын сонгуулийн тухай хуулийг шинэчлэхэд Ерөнхийлөгчийн сонгуулийн тухай хуульд туссан сонгогчдын нэрийн жагсаалттай холбоотой дэвшилттэй өөрчлөлтүүдийг тусгах
- Сонгогчдын нэрийн жагсаалтад хөндлөнгийн хяналт бий болгох, мэдээллийн баазад био мэдээллийн давхцалыг шалгадаг болох
- “Түр хасав” төлөвийн мэдээг нэгтгэж, тайланг нээлттэй болгох
- Сонгогчдын нэрийн жагсаалтыг онлайн болгож, иргэд орон зайд хязгаарлагдахгүй санал өгөх техникийн бололцоог судалж бүрдүүлэх
- “Түр хасав” төлөвийг сэргээх үйл ажиллагааг хялбар, нээлттэй, ил тод болгох, хүнд суртал, шаардах бичиг баримтыг цөөлөх
- “Түр хасав” төлөвийг сэргээх үйл ажиллагааг тодорхой журам гаргаж зохицуулах
- Жагсаалтыг сонгуулийн өдрөөс өмнө, явцад, дараа нь хянах боломжтой болгох
- Сонгогчдын нэрийн жагсаалтыг байнгын ажиллагаатай буюу иргэний бүртгэл мэдээлэлд орох өөрчлөлттэй уялдаатай болон иргэдийн өөрсдийн хяналт, мэдээлэлд үндэслэн байнга шинэчлэгддэг болгох
- Шилжилт, хөдөлгөөнийг зохицуулж, сонгогчдын хамрагдалтыг нэмэгдүүлэх үүднээс хүссэн байршлаасаа саналаа өгөх боломжийг бүх тойрогт санал өгч болох тусгай хэсэг байгуулах, цахим санал хураалт, урьдчилсан санал хураалт зохион байгуулах
- E-Mongolia-г ашиглан цахимаар бүртгүүлэх боломжийг судлах
- Улс төрчдийн хамаарал бүхий аж ахуйн нэгж, байгууллагуудын ажилтнуудын бүртгэлийг хянах замаар “бүртгэлтэй царцааны нүүдлээс” сэргийлэх
- Гадаадад байгаа иргэдийн сонгогчоор бүртгүүлэх үйл ажиллагааг ойлгомжтой, хялбар болгон цахимаар санал хураах
- УИХ-ын сонгуульд гадаадад байгаа сонгогч цахимаар оролцож санал өгөх техникийн бололцоог судалж нээх
- Гадаад Харилцааны Яам, Дипломат Төлөөлөгчдийн Газар, Хил Хамгаалах Ерөнхий Газар хамтран Монгол Улсын халамж, нийгмийн даатгалын тогтолцоотой уялдуулан гадаадад байгаа сонгогчдын тоог бодитоор гаргах
- Иргэний нийгмийн хяналтыг зарчим болгож сэргээх, хяналт хийх байгууллагын бүртгэлийг хялбаршуулах

ЭХ СУРВАЛЖ

- МИДАС ТББ, Монгол Улсын их хурлын сонгууль 2020: Сонгогчдын нэрийн жагсаалтад хийсэн мониторингийн тайлан
- ЕАБХАБ-ын ажиглагчдын сонгогчдын нэрийн жагсаалтад хийсэн дүгнэлт <<https://www.osce.org/odihr/elections/mongolia/>>
- Нээлттэй Нийгэм Форум, 2008, Шударга сонгууль: Сонгуулийн зохион байгуулалтын зарим асуудал, Бодлогын асуудал №1.
- Шударга сонгуулийн төлөө иргэний нийгмийн хяналт сүлжээ. 2008. УИХ-ын сонгуулийн 22-р тойргийн сонгогчдын нэрийн жагсаалтад хийсэн аудитын дүн, <<https://www.sanal.mn/story/182/2008-06-26>>

Хэлэлцүүлгийн тэмдэглэлийг боловсруулсан: С.Энхжаргал,
МИДАС ТББ-ын гүйцэтгэх захирал
Хянасан: Д.Бат-Эрдэнэ, Сонгуулийн Ерөнхий Хороо, Хуулийн
хэлтсийн дарга,
Д.Энхцэцэг, Нээлттэй Нийгэм Форум, Засаглалын
хөтөлбөрийн менежер
Бэлтгэсэн: О.Сэлэнгэ, Нээлттэй Нийгэм Форум, Хөтөлбөрийн
зохицуулагч

НЭЭЛТТЭЙ
НИЙГЭМ
ФОРУМ

Улаанбаатар хот-14240,
Сүхбаатар дүүрэг,
Жамъян гүний гудамж-5/1

Утас: 976-76113207
Веб: www.forum.mn
И-мэйл: osf@forum.mn